

УДК 347.121.2 :338.2

Бутнік-Сіверський О. Б.,*д.е.н., професор,**академік Академії технологічних наук України,**провідний науковий співробітник**НДІ інтелектуальної власності НАПрН України, м. Київ*

МАЙНОВІ ПРАВА ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ В СФЕРІ ІНТЕРЕСІВ ПІДПРИЄМНИЦТВА

В статті розглядається актуальна проблема залучення в господарський обіг майнових прав інтелектуальної власності, що сприяє розвитку інноваційного підприємництва, де трансформація інтелектуальної власності – це складний інноваційний процес з позиції технологічного менеджменту, господарського або економічного механізму, що істотно підвищує ефективність функціонування виробничої системи у цілому. Складовою інноваційного підприємництва є набуття майнових прав інтелектуальної власності, які деталізуються з правових позицій, що є суттєвим для розуміння інтересів підприємництва, а також розглядається правове регулювання комерціалізації об'єктів права інтелектуальної власності, яке спирається на комплекс нормативних актів та стимулюючі фактори розвитку інноваційного підприємництва.

Ключові слова: майнові права інтелектуальної власності, трансформація інтелектуальної власності, підприємець, інноваційне підприємництво, виробнича система, механізм комерціалізації.

ИМУЩЕСТВЕННЫЕ ПРАВА ИНТЕЛЛЕКТУАЛЬНОЙ СОБСТВЕННОСТИ В СФЕРЕ ИНТЕРЕСОВ ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСТВА

Бутник-Сиверский А. Б.

В статье рассматривается актуальная проблема вовлечения в хозяйственный оборот имущественных прав интеллектуальной собственности, что способствует развитию инновационного предпринимательства, где трансформация интеллектуальной собственности - это сложный инновационный процесс с позиции технологического менеджмента, хозяйственного, экономического механизма, что существенно повышает эффективность функционирования производственной системы в целом. Составляющей инновационного предпринимательства является приобретение имущественных прав интеллектуальной собственности, которые детализируются с правовых позиций, что является существенным для понимания интересов предпринимательства, а также рассматривается правовое регулирование коммерциализации объектов интеллектуальной собственности, которое опирается на

комплекс нормативных актов и стимулирующие факторы развития инновационного предпринимательства.

Ключевые слова: *имущественные права интеллектуальной собственности, трансформация интеллектуальной собственности, предприниматель, инновационное предпринимательство, производственная система, механизм коммерциализации.*

INTELLECTUAL PROPERTY RIGHTS IN THE SPHERE OF BUSINESS INTERESTS

Butnik-Siverskiy O.

In the article the author reviews an actual problem of intellectual property rights involvement into business turnover, that contributes to the innovative business development, where the transformation of intellectual property – is a difficult innovative process from the position of technological management, business or economic mechanism, that significantly increases the efficiency of the production system functioning in general. As a part of innovative business there is an acquisition of intellectual property rights, which are detailed from the legal positions, that is essential for business interests understanding. The author also considers legal regulation of intellectual property commercialization, which is based on regulatory acts and stimulating factors of innovation business development.

Keywords: *intellectual property rights, intellectual property transformation, entrepreneur, innovative business, production system, commercialization mechanisms.*

Постановка проблеми. Сприйняття нововведень визначається властивостями виробничої системи і якістю інновацій. На цій основі здійснюється технологічне підприємництво, що є дією технологічного менеджменту, який враховує зміну поколінь техніки та науково–технічного напрямку, вибір прикладних досліджень, пов'язаних з оновленням у майбутньому відповідної продукції тощо. Формуванню підприємств нового типу, які з'являються під впливом інтелектуального капіталу, сприяє переходу України до відкритої економіки, яка спирається на такі складові системи, які дозволять в короткі строки з високою ефективністю використати у виробництві інтелектуальний і науково–технічний потенціал країни.

В основу інноваційного процесу покладена трансформація інтелектуальної власності в кінцевий продукт інноваційної діяльності, яку можна здійснити лише в інноваційному процесі з залученням інновацій, які генеруються на трьох рівнях: на першому – як техніко-технологічна підготовка виробничої системи до сприйняття інновацій; на другому – як результат творчого процесу у вигляді нової продукції, нових методів, технологій тощо; на третьому – інновацій як процес введення у виробництво нових виробів, елементів, а також застосування організаційних підходів, принципів керування замість існуючих на підприємстві, як результат творчого процесу у вигляді нової продукції, нових методів, технологій тощо. На цій основі визначається інтенсивність оновлення виробництва, яке

диференційоване за ступенем, який характеризується визначеною довжиною хвилі циклу оновлення. Інноваційне підприємництво повинно враховувати правових механізм майнових прав інтелектуальної власності, що і є суттєвим для розуміння та реалізації інтересів підприємництва.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У цьому розрізі приваблюють дослідження, які пов'язані з проникненням інновацій у виробниче середовище. До таких досліджень можна виділити на цьому напрямку перші роботи таких вчених як Н. В. Краснокутська [1], С. М. Ілляшенко [2], В. О. Василенко, В. Г. Шматько [3], Антонюк Л.Л., Поручник А.М., Савчук В.С.[3], Гриньова В. М., Власенко В. В.[4], Денисенко М. П., Михайлова Л. І., Грищенко І. М., Гречан А. П., Бельтюков Є. А., Ігнат'єва І. А.[5] та інші, які детально розглянули різні аспекти впровадження інновацій в виробниче середовище, заклав перші цеглини методології та практики інноваційного підприємництва. Але на далі дослідження на рівні виробничої системи значно зменшилось, так як на порядку денного стали пріоритетними дослідження з інноваційної діяльності все більше на мезо- та макрорівні, що знайшло відтворення в працях таких вчених як В.М. Геєць, В.П. Семиноженко [6], Бажал Ю.М. [7], Федулова Л.І, Андрощук Г.О., Хаустов В.К [8] та інші, в яких поглиблюються проблеми створенням привабливого інноваційного середовища, побудови стратегічних інноваційних моделей розвитку економіки України та інші.

Сьогодні актуальною постає проблема подолання інерційності інноваційної діяльності у науковій та виробничій сфері України за рахунок розвитку інноваційного підприємництва з позиції набуття майнових прав інтелектуальної власності, які деталізуються з правових позицій [9], що є корисним для розуміння інтересів підприємництва, так як при впровадженні майнових прав інтелектуальної власності істотно підвищує ефективність функціонування виробничої системи у цілому.

Саме з зазначених позицій визначається **мета статті**, яка акцентує увагу на недооцінці підприємцями правових вимог при здійсненні комерціалізації інтелектуальної власності. Майнові права інтелектуальної власності розглядаються з позиції інтересів підприємництва стосовно механізму комерціалізації інтелектуальної власності та спираються також і на комплекс інших нормативних актів.

Основні результати дослідження. Сьогодні Україна будує свою економіку на інноваційній основі на умовах державного регулювання, здійснення інноваційної політики з урахуванням досягнення науки інноватики [1] та впровадження об'єктів права інтелектуальної власності (далі – ОПІВ). Нажаль актуальною постає проблема подолання *інерційності інноваційної діяльності* у науковій та виробничій сфері України. На фоні деклараційних заяв про інноваційних шлях розвитку економіки України, статистика свідчить про динаміку спаду показників, які характеризують інноваційну діяльність України, що свідчить про неефективність інноваційної державної політики, про нехтування законами розвитку інноваційної економіки, інноваційного бізнесу та інтелектуальної економіки.

Світовий досвід свідчить, що інвестиційний клімат необхідно створювати, насамперед, на рівні держави. При цьому слід здійснювати трансформаційні зміни в податковій системі України, в напрямку реалізації політики стимулювання інноваційної діяльності підприємств, підприємців-новаторів, що сприятиме фінансовим накопиченням та розвитку реінвестиційної діяльності.

В економічній теорії та практиці ще недостатньо розглядаються питання розвитку виробничої системи на інноваційній основі, вивчення механізму інноваційного оновлення та функціонування підприємств за рахунок комерціалізації нововведень та інноваційного підприємництва. Саме тому актуалізується ця *проблема* при залученні в господарський обіг ОПІВ, що істотно підвищує ефективність функціонування виробничої системи у цілому.

В інноваційний механізм розвитку підприємств покладено трансформацію інтелектуальної власності в кінцевий продукт інноваційної діяльності. Трансформація інтелектуальної власності сьогодні розглядається як складний інноваційний процес, який включає етапи:

- інвестиційної підтримки або пошук джерел фінансування;
- створення або придбання ОПІВ для здійснення інноваційного проектування, спрямованого на розвиток виробничої системи, що здійснюється на умовах їх комерціалізації;
- підвищення рівня техніко-технологічної підготовки виробничої системи до сприйняття нововведень, що є складовою створення інноваційного середовища на підприємстві;
- охорони майнових прав інтелектуальної власності або досягнення правового механізму законного запобігання можливості незаконного та безоплатного використання ОПІВ третіми особами з комерційною метою;
- поєднання в виробничій системі виробничого та інтелектуального капіталів, рухом яких є виробництво та продаж кінцевої інноваційної продукції;
- здійснення тактичного інноваційного маркетингу, з яким пов'язано підготовку до розміщення на ринку нової продукції (інноваційної продукції) та організацію робіт в галузі збуту інноваційної продукції, встановлюючи шлях руху товару від виробника до споживача.

З позиції *технологічного менеджменту*, що є синтез рішень, бізнес-програма інноваційних дій в багатоступінчатому трансформаційному процесі, який набуває ознак інноваційної діяльності на підприємстві (фірмі, компанії, товаристві). Бізнес-програма є комплексною стратегією адміністрації підприємства щодо прийняття рішень з освоєння нових виробів, оновлення парку машин і устаткування, технологічних, конструкторських, організаційних, соціологічних та інших змін. У результаті цього процесу оновлюється усе виробництво, в тому числі і виробничо-технічна база підприємства, а також капітальне будівництво, технічне і матеріальне забезпечення виробництва, що є основними заходами в напрямку підвищення рівня техніко-технологічної підготовки виробничої системи до

сприйняття нововведень. Відповідне місце займає підготовка виробничих та інженерних кадрів в напрямку освоєння оновленого парку машин і устаткування, технологічних та конструкторських рішень.

Технологічний менеджмент у своєму розвитку спирається на *підприємництво*, яке розглядається як самостійне організаційно-господарське новаторство на основі використання різних можливостей для випуску нових або оновлених товарів новими методами, відкриття нових джерел сировини, ринків збуту тощо з метою отримання прибутків і самореалізації власної мети. Ринок потребує постійного оновлення виробничої системи на інноваційній основі. Саме тому підприємництво все більше набуває ознаки *інноваційного підприємництва*, що є складний багатовекторний ризикований вид діяльності, який пов'язаний з механізмом оновлення виробничої системи на інноваційній основі. Система інноваційного підприємництва складається з комплексу підсистем, елементів та компонентів, які забезпечують інтегровану цілісність, кінцевим завданням якої є отримання прибутку (винагороди), як кінцевий результат операційної діяльності.

З економічних позицій виробничі системи розглядається як *господарюючі суб'єкти*, які мають *господарюючі відносини* – це основні елементи, які разом складають структурний каркас господарського механізму підприємства, а *господарський або економічний механізм* тут виступає як сукупність об'єктивних відносин та сфера усвідомлюваного регулювання економічних процесів. Основний господарюючий суб'єкт є *підприємець*, який завдяки наявності певної сукупності рис втілює у практику функції підприємництва (творчу, ресурсну, організуючу) і за свою працю отримує підприємницький дохід, мінімум – нормальний прибуток. Тут виділяють бухгалтерський прибуток, тобто грошова виручка від реалізації продукції мінус витрати виробництва і реалізації, і економічний прибуток як загальну виручку з відрахуванням усіх витрат (зовнішніх і внутрішніх), включаючи в останні нормальний прибуток підприємця [10].

Під впливом інноваційного підприємництва виробничі системи трансформуються завдяки створенню, придбанню та впровадженню майнових прав інтелектуальної власності. Головною складовою інноваційного підприємництва є саме набуття майнових прав інтелектуальної власності, які деталізуються з правових позицій, що є суттєвим для розуміння інтересів підприємництва, яке *при ігноруванні правових вимог може приводити до значних збитків, втрати матеріальних цінностей та до кабальної залежності від власників ОПІВ, які зареєстрували свої права на ОПІВ раніше тих хто намагався набути ці права.*

Зауважимо, що у сучасній правовій літературі під терміном «*майнові права інтелектуальної власності*» розуміють (п.1 ст. 424 Цивільного кодексу України, далі – ЦК України), що за змістом виправдовує дії підприємця/-ів, суб'єкта господарювання :

- 1) право на використання об'єкта права інтелектуальної власності;
- 2) виключне право дозволяти використання об'єкта права інтелектуальної власності;

3) виключне право перешкоджати неправомірному використанню об'єкта права інтелектуальної власності, в тому числі забороняти таке використання;

4) інші майнові права інтелектуальної власності, встановлені законом.

А у ст. 418 ЦК України підсилюється юридична особливість підприємництва в сфері інноваційної діяльності, де під інтелектуальною власністю розуміється право особи на результат інтелектуальної, творчої діяльності або інший об'єкт права інтелектуальної власності, визначений ЦК України та іншими законами України. Із цього визначення випливає таке:

по-перше, право інтелектуальної власності визначається державою шляхом закріплення його в законі;

по-друге, воно охороняється та захищається у встановленому законом порядку;

по-третє, це право пов'язується з відповідними об'єктами, які визначаються законодавством України, у тому числі і міжнародно-правовими актами.

Зміст права інтелектуальної власності становить особисті немайнові права та (або) майнові права інтелектуальної власності (п.2 ст. 418 ЦК України).

У результаті створення ОПІВ суб'єкт цього права набуває низку суб'єктивних прав як особистого немайнового, так і майнового характеру, що в умовах ринкових відносин суб'єкт господарювання не можна ігнорувати.

Під *особистими немайновими правами* розуміють різновид цивільних прав, які виникають із приводу нематеріальних благ, є невід'ємними від особи та набувають економічного змісту (гл. 15 ЦК України).

Під *майновими правами* розуміють суб'єктивні права, які пов'язані з використанням ОПІВ, а також із тими матеріальними (майновими) вимогами, які виникають між учасниками правовідносин із приводу використання ОПІВ (наприклад, право авторів і винахідників на винагороду) (ст. 424, ст. 426 ЦК України).

Зміст зазначених прав щодо конкретних ОПІВ розкривається у відповідних главах ЦК України та спеціальному законодавстві – законах України, які регулюють суспільні відносини щодо правової охорони окремих ОПІВ.

Загальний перелік майнових прав інтелектуальної власності на ОПІВ закріплений у ст. 424 ЦК України.

За *первинним суб'єктом права інтелектуальної власності* закріплено право на використання створеного ним ОПІВ та отримання максимального результату від використання його корисних властивостей (пп. 1- 4 п. 1 ст. 424 ЦК України). Такий результат може приносити творцеві відповідну матеріальну користь.

До *виключного права первинного суб'єкта права інтелектуальної власності належить* надання дозволу на використання цього об'єкта іншим особам (пп. 2 п. 1 ст. 424, ст. 426 ЦК України). Це право має абсолютний характер і може бути обмежене на підставі й у спосіб, передбачений законом.

При цьому звертаємо увагу на те, що підприємець керується також *підприємницьким правом*, у складі якого переважають норми адміністративного і цивільного права. Слід також зазначити, що підприємницька діяльність включає також *комерційну діяльність*, яка є однією із складових господарської діяльності – більш звужене поняття. Діяльність стосовно ОПІВ має назву *комерціалізація*, яка виникає при використанні результатів інтелектуальної діяльності на умовах укладених договорів. Автор (творець) набуває права передавати ОПІВ на використання іншій особі на підставі *договору*, в якому передбачаються умови такого використання. За рахунок такого використання ОПІВ можливо отримати матеріальні вигоди, що є головним стимулом творчої діяльності. Право на використання ОПІВ означає юридичну можливість вилучати із цього об'єкта його корисні якості, ті прибутки, які він може приносити в результаті його використання, та інший корисний ефект. Чинні закони України про інтелектуальну власність надають суб'єкту цього права конкретний перелік правових дій, які має право здійснювати суб'єкт права інтелектуальної власності в порядку реалізації цього права. Використання ОПІВ може здійснюватися будь-яким способом і у будь-якій формі, але в межах закону. Не може використовуватися зазначений об'єкт в такий спосіб чи з такою метою, які прямо заборонені законом.

Що стосується ОПІВ, то право інтелектуальної власності є правом на результати інтелектуальної діяльності, які відповідають вимогам, встановленим чинним законодавством. Результати інтелектуальної діяльності стають ОПІВ лише за умови, що вони визнані законом такими. ЦК України передбачено, що право, яке охороняє результати інтелектуальної діяльності, становить підгалузь цивільного права України – *право інтелектуальної власності*.

Узагальнюючи, право інтелектуальної власності характеризується такими основними ознаками, які зазначено науковцями в науково-практичному коментарі [13], що, на наш погляд, підсилює інтереси підприємництва в сфері інноваційної діяльності, вписує його ініціативу в правове поле:

- а) це – право на результати інтелектуальної творчої діяльності;
- б) об'єктом даного права є не матеріальна річ, а результат інтелектуальної творчої діяльності, придатний для втілення в будь-якому матеріальному носіїві;
- в) цей результат придатний для сприйняття іншими особами і для відтворення. Особливістю ОПІВ є те, що вони придатні до багаторазового відтворення (тиражування);
- г) правова охорона надається результату інтелектуальної творчості діяльності лише за умови його відповідності вимогам чинного законодавства України про інтелектуальну власність;
- г) право охорони об'єктів інтелектуальної власності надається на певний строк, визначений чинним законодавством;

д) суб'єкт права інтелектуальної власності, як і будь-який інший власник, має право володіти, користуватися і розпоряджатися належним йому об'єктом інтелектуальної власності;

е) майнові права суб'єкта інтелектуальної власності можуть відчужуватися будь-яким цивільно-правовим способом; суб'єкт цих прав може відмовитись від них;

є) особисті немайнові права суб'єкта права інтелектуальної власності відчуженню не підлягають, вони невіддільні від особи їх творця;

ж) ОПІВ чинним законодавством визнані товарами, вони можуть бути об'єктом будь-яких цивільно-правових угод (правочинів).

Як бачимо сьогодні, коли головними факторами розвитку будь-якої господарської системи є інновації – системна техніка нового типу, нові технології, нова організація праці і виробництва, нова мотиваційна система, підприємництво [3], без додержання юридичних вимог майнових прав інтелектуальної власності обійтись не можливо. Особливо при здійсненні комерціалізації ОПІВ.

Таким чином, правове регулювання комерціалізації ОПІВ спирається на комплекс нормативних актів, пов'язаних з господарським правом, публічним та приватним підприємницьким правом, правом інтелектуальної власності, зокрема патентним правом, авторським правом і суміжними правами та податковим правом (законодавством). Це складна система правових норм у сфері інтелектуальної власності, яка спрямована на отримання кінцевого результату – прибутку, який є джерелом винагороди за використання ОПІВ.

Механізм комерціалізації інтелектуального продукту багатоходовий і потребує опанування та використання сукупності знань з різних галузей права, економіки, фінансів, бухгалтерського обліку, менеджменту тощо. В цьому процесі підприємництво обов'язково стискається автором/-ами розробником/-ами (винаходу, корисної моделі тощо); стратегічним партнером, менеджером/-ами з інтелектуальної власності та інвестором/-ами. Кожний з учасників процесу комерціалізації має відповідні цілі і завдання, які збалансовуються в ринковому середовищі. Щоб досягти в цьому виді бізнесу успіху, запобігти негативним наслідкам, на нашу думку, доцільно будувати *евристичні алгоритми (моделі) інноваційного підприємництва*. Такий підхід до розгляду ситуацій, пов'язаний з інноваційним підприємництвом, дозволяє виявити та змоделювати цільовий алгоритм досягнення певної підприємницької мети з використанням ОПІВ і, таким чином, уникнути або передбачити недостатньо обґрунтовані та неефективні господарські операції. Це, одночасно, дозволяє економічно обґрунтувати підприємницький ризик при введенні до господарського обігу майнових прав інтелектуальної власності, знайти оптимальне управлінське рішення, побудувати логістику дій і організаційних заходів по всьому операційному циклу з урахуванням життєвого циклу нововведень. З економічної позиції комерціалізація ОПІВ сьогодні свідчить про «нерозкрученість» цього процесу в економіці України, її низьку

віддачу. Вона не стала інструментом наповнення бюджету та стимулом до творчої інноваційної діяльності.

Слід зазначити, що найбільш складними та менше всього дослідженими на практиці залишаються фінансові відносини і проблеми, пов'язані з регулюванням відносин із створенням, правовою охороною та використанням ОПВ. Зокрема, стримуючим фактором розвитку інноваційного підприємництва можна зазначити невирішеність деяких проблем, які пов'язані з комерційним використанням ОПВ, вирішення яких розширює можливості *інноваційного підприємництва*.

Висновки:

1. Здійснення інноваційної політики з урахуванням досягнення науки інноватики та впровадження об'єктів права інтелектуальної власності повинно перейти від декларативних заяв про інноваційних шлях розвитку економіки України до реальних трансформаційних змін в податковій системі України, в напрямку реалізації політики стимулювання інноваційної діяльності підприємств, підприємців-новаторів, що сприятиме фінансовим накопиченням та розвитку реінвестиційної діяльності.

2. Головною складовою інноваційного підприємництва повинно стати набуття майнових прав інтелектуальної власності, що є суттєвим для розуміння інтересів підприємництва, яке при ігноруванні цих правових вимог може приводити до значних збитків, втрати матеріальних цінностей та до кабальної залежності від власників об'єктів права інтелектуальної власності, які зареєстрували свої права раніше тих хто намагався набути ці права.

3. Результати інтелектуальної діяльності стають об'єктами прав інтелектуальної власності лише за умови, що вони визнані законом України як такими, а залучення їх господарський обіг істотно підвищує ефективність функціонування виробничої системи у цілому. Право на використання майнових прав інтелектуальної власності означає юридичну можливість вилучати із цього об'єкта його корисні якості, ті прибутки, які він може приносити в результаті його використання, та інший корисний ефект.

4. Доцільно будувати евристичні алгоритми (моделі) інноваційного підприємництва, що дозволяє виявити та змодельовати цільовий алгоритм досягнення певної підприємницької мети з використанням майнових прав інтелектуальної власності і, таким чином, уникнути або передбачити недостатньо обґрунтовані та неефективні господарські операції.

5. Стримуючим фактором розвитку інноваційного підприємництва є невирішеність деяких зазначених проблем, які пов'язані з комерційним використанням об'єктів права інтелектуальної власності, розв'язання яких розширює можливості та зацікавленість в сфері інтересів підприємництва.

Перспективи подальших досліджень. До таких цільових проблем можна віднести такі, які роками розглядаються:

- проблема відпрацювання механізму придбання та оплати майнових прав за використання ОПІВ, створених поза підприємством, за власною ініціативою продавця або лізингодавця;
- проблема побудови державного регулювання міждержавного трансферу технологій, яка вимагає суттєвого вдосконалення. Зокрема, доцільно посилити роль держави у проведенні експертизи технологій, які купуються не тільки за державні кошти, а й за кошти підприємств;
- проблема комерційного використання ОПІВ у якості майна (немайнових активів, нематеріальних активів) підприємства з позиції вимог бухгалтерського обліку та розподілу винагороди з урахуванням податкового законодавства України;
- проблема створення інноваційного фонду стимулювання інноваційної діяльності підприємств та їх об'єднань, шляхом відрахування відповідного відсотка з собівартості реалізованої інноваційної продукції, який буде джерелом створення та впровадження ОПІВ (промислової власності), технологій, винагороди творцям (авторам) винаходів, раціоналізаторських пропозицій при їх впровадженні, підтримання чинності патентів, створених за рахунок державних коштів тощо;
- проблема формування системи показників стану інноваційних процесів та використання ОПІВ в економіці України, які поступово вимиваються з державної статистичної інформації, що призводить до безконтрольного створення та використання ОПІВ, розподілу використання винагороди за результатами, що сприяє поглибленню тіньової інтелектуальної економіки в Україні.

Наведені проблеми та інші методичного та практичного характеру, спрямованих на подолання інерційності розвитку інноваційної діяльності в Україні, змушують фахівців до пошуку механізмів стимулювання цього процесу в умовах кризової економіки в Україні.

1. Краснокутська Н. В. *Інноваційний менеджмент: навч. посібн.* / Н. В. Краснокутська. – К. : КНЕУ, 2003.

2. Ілляшенко С. М. *Управління інноваційним розвитком: проблеми, концепції, методи : навч. посіб.* / С. М. Ілляшенко. – Суми : Університетська книга, 2003.

3. Василенко В. О. *Інноваційний менеджмент: навч. посіб.* / В. О. Василенко, В. Г. Шматько. – К. : ЦУЛ, 2003.

4. Антонюк Л. Л. *Інновації: теорія, механізм розробки та комерціалізації: монографія* / Л.Л. Антонюк, А.М. Поручник, В.С. Савчук. – К.: КНЕУ, 2003.

5. Денисенко М. П. *Інвестиційно-інноваційна діяльність: теорія, практика, досвід: монографія* / М. П. Денисенко [та ін.]. – Суми : Університетська книга, 2008.

6. Гесць В. М. *Інноваційні перспективи України : монографія* / В.М. Гесць, В.П. Семиноженко. – Харків: Константа, 2006.

7. Бажал Ю. М. Розвиток національної інноваційної системи як складової українського інформаційного суспільства [Електронний ресурс] / Ю. М. Бажал. – Режим доступу: http://www.ekmair.ukma.kiev.ua/bitstream/123456789/412/1/-Bazhal_Rozvytok_natsionalnoi.pdf.

8. Інтелектуальна власність в національній інноваційній системі: науково-аналітична доповідь / Л. І. Федулова, Г. О. Андрощук, В. К. Хаустов. – К., 2010.

9. Право інтелектуальної власності: підручн. / О. П. Орлюк [та ін.]; за ред. О.П. Орлюк, О.Д. Святоцького. – К.: Видавничий Дім «Ін Юре», 2007.

10. Економічна енциклопедія: у 3 т. / за ред. С. В. Мочерного. – К.: Видавничий центр «Академія», 2001.

Стаття надійшла до редколегії 05.08.2016 р.